

ПРО ЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА *КОЙНЕ* В СОЦІОЛІНГВІСТИЦІ

Володимир Демченко

*Херсонський факультет менеджменту і бізнесу
Київського національного університету культури та мистецтв
вул. Леніна, 36, м. Херсон, 73000, Україна
d.vovchuk@gmail.com*

На основі аналізу ситуації бікультурності та білінгвізму розглянуто підґрунтя для впровадження терміна *койне* до української наукової метамови. Проаналізовано відповідність інших термінів, зокрема *піджин* і *територіальний варіант російської мови*, подано деякі ілюстрації щодо мовної реалізації цих термінів. Висловлено думку, що *койне* становить природний та органічний різновид, який має не тільки змінювані мовні страти, але й діалектні елементи.

Ключові слова: бікультурність, білінгвізм, піджин, *койне*, національна культура.

Після декларативного визначення української мови як державної деякі здобутки у сфері її функціонування наявні та незаперечні. Це, передусім, домінуючі її використання в публічних галузях державного управління (як правило, перед громадянами та світовою спільнотою); у державній документації та законодавстві; у силових структурах, які звикли беззаперечно та негайно виконувати вищі накази і розпорядження, якщо порівняти з радянським періодом, та в засобах масової інформації.

Окрім означених сфер, у яких все-таки є елемент вимушеності, тобто виконання вищих розпоряджень, варто згадати і про елемент свободи вибору, коли українці не соромляться вже своєї національної мови, використовуючи її в усіх сферах. Маємо на увазі пересічних громадян. І тут відзначимо як перемогу початок своєрідного ренесансу власне українського мистецтва, коли, так би мовити, «прокидаються» не лише носії національної культури, але й її творці, до того ж представники нового покоління.

Мета статті – розкрити власне мовні проблеми – калькування, упровадження неорганічних форм мови, зокрема у сфері ділового спілкування та документації, що становить небезпеку для мовної структури. Ці питання активно вивчають та розглядають учені, див. праці Г. Залізняка, В. Демченка, Л. Масенко, Г. Мацюк, В. Німчука, О. Пономарева, О. Тараненка, О. Ткаченка, Н. Шумарової та ін. Однак, на наш погляд, важливо виявити ознаки неорганічності ділової української мови та органічної повсякденної (буденної) мови. Наявна тут і проблема називання основної реалізаційної форми української мови, тому разом із термінами *повсякденна*, *буденна*, *розмовна* пропонуємо використовувати загальносвітовий відповідник *койне*. Звідси завдання статті – розглянути підґрунтя для впровадження терміна *койне* до української наукової метамови, виокремивши його ознаки в ситуації бікультурності та білінгвізму в Україні.

Через історичні обставини ми є бікультурними, тобто на генетичному рівні маємо деякі етнічні риси, а вже соціальні (ситуативні) чинники зумовили належність до так званої світової культури.

Це не нове твердження, воно набуває актуальності під час процесу реформації в будь-якій країні, особливо деколонізованій. Однак унікальність нашої ситу-

ації полягає в тому, що маємо, по-перше, бікультурність і відповідну двомовність уже тривалий час. Беручи до уваги різні аспекти, початок цього процесу можна визначити, відштовхуючись від різних періодів: а) від Київської Русі (коли функціонувала книжна мова староболгарської основи і культура князівської верхівки, а з іншого боку – «мова і культура простих людей», заснована ще на племінних особливостях); б) від 1654 р. (коли функціонувала «стара українська мова», що стала, зрештою, важливим компонентом і сучасної російської, а поряд з нею «проста», що охоплювала вже й діалектні елементи); в) від XIX – початку XX ст. (коли культура імперської еліти, зорієнтована на французьку чи німецьку, різко відмежовувалась від суто етнічної, яка вже й принципово не розмежовувалась на елітну та просту, тому іноді й простежувалися спалахи інтересу до неї з боку тієї ж таки імперської еліти); г) від часу утворення Радянського Союзу, коли метрополійна (російська) культура і мова також не розподілялись на «вищу» й «нижчу», а етнічні мови посідали нижній страт, оскільки були звернені не до «світового рівня» [1: 64–79].

Метрополійність тривалий час підкріплювалась термінологічно-соціальною дихотомією *Великоросія/Малоросія (великоруський/малоруський)*, що мала, зрештою, досить прозаїчне походження (аналогічно до *Мала Азія, Мала Греція* тощо – на позначення автохтонних територій). За О. Трубачовим, у цьому разі назви «Русь мизначальная» відповідає саме територія України, відносно чого й виникла *Велика Росія* і відповідно – корелят *Мала Росія* [2: 25].

Цей розподіл можна деталізувати: у межах кожного з цих двох конгломератів (сакральний/загальнонародний, елітний/простий, «загальносвітовий»/«визькоетнічний», державний/народний тощо) визначаються свої літературні та нелітературні форми, загальноприйняті, табуйовані тощо. Утім, сучасний стан зводиться саме до етнічного розмежування: один компонент цієї опозиції становить колишня *радянська*, а отже, й деякою мірою російська культура, яка іноді поділяється на високу/низьку (в обмеженому комунікативному колі відповідних носіїв – викладачів/студентів, літературів/обивателів, освічених/неосвічених тощо), а подеколи не поділяється, що залежить і від території її функціонування (в Україні російська мова та радянська культура мають територіальний характер з наявними місцевими дивергентними особливостями). Другий компонент бікультурної опозиції презентує *національна* культура та мова, тобто українська, що розподіляється вже на три варіанти – елітний (літературний), загальнонародний (слід зазначити, що він також виявляється цілком повно у публіцистичному й навіть у художньому стилі) та діалектний (локальний).

Отже, на території України російський (радянський) компонент має одну форму реалізації – уже згадуваний *територіальний варіант російської мови*, який в умовах подальшого розвитку радянської культури цілком вірогідно міг би перетворитись на якусь нову мову (культуру), як було в Латинській Америці.

Український же компонент має три форми, перша з яких є літературна, деякою мірою штучна, за нашою термінологією – *неорганічна*. Оскільки українська літературна мова і формувалась на діалектно-фольклорному ґрунті [3: 21–26], то ступінь її штучності набагато нижчий за англійську чи ту ж таки російську. Якщо, наприклад, англійська мова в нашому (хоча й обмеженому) користуванні є класичною, то в метрополії така форма давно вже не вживана, тобто неорганічна. Сучасна реалізаційна її форма є порівняно більш органічною, тобто редукованою, але не суржигом (сам термін є штучним, політично ангажованим) і не піджином (піджинова форма англійської наявна

лише на постколоніальних територіях, а тому так може називатись, наприклад, форма російської на пострадянських територіях).

Зауважимо, що літературна форма української мови в нинішніх умовах почасти обмежена лише офіційним стилем, оскільки в цій сфері задіяно суворий контроль на державному рівні. В інших же сферах мовлення, на жаль, такого контролю немає, і тому виникла цілком реальна небезпека значних змін у мовній структурі, зокрема на лексичному та синтаксичному рівнях.

Зрештою, це призводить до тиражування, а надалі й до можливої кодифікації помилкових форм як унормованих – наприклад, на рекламних плакатах чи в мові ЗМІ (*п'ятидесятий, згідно з наказом, Західно-Український банк* тощо) або в юриспруденції (беззаперечно впливовій у плані «звикання») до термінології не тільки з боку спеціалістів, а й пересічних громадян України) [4].

Як бачимо, літературна форма піддається змінам, і не завжди логічним.

Що ж стосується *д і а л е к т н о ї*, то нині вона обмежена локально й становить суто структурний інтерес у сенсі історії мови. Із прагматичного погляду, ця форма увійшла вже до дещо ширшої системи, яку можна сміливо номінувати як *к о й н е*, тобто як *результат структурного звуження кожного з компонентів загальнонародної мови та їх злиття в одну реалізаційну субстанцію*.

Отже, регіональне (чи навіть надрегіональне) койне становить суміш елементів літературної мови, територіальних діалектів, просторіччя та, можливо, й іншої мови (у нашому випадку російської) на деякій території. Це койне і саме перебуває у стані опозиції із зазначеною іншою мовою, для реалізаційної форми якої термін *койне* вже не підходить: на території домінування іншої нації «чужа» мова (або «друга») може бути репрезентована тільки своїм регіональним варіантом (або залишковим піджином).

Тобто в разі, коли місцева мова інтерферується зовнішньою на лексичному рівні, ми говоримо про койне, де місцева вміщує значну частку лексичних одиниць зовнішньої мови, але на фонетичному рівні безперечно домінує. Таку форму назвали «зіпсутою говіркою української мови» (В. Жаботинський), «особливим говором» (І. Бессараба) і, зрештою, «суржином» (мовознавці).

Якщо ж відбувається зворотний вплив місцевої мови на зовнішню у фонетичному сенсі, коли на лексичному рівні домінують одиниці другої з домішкою (часом понад половину) просторічних або арго-елементів, можна говорити про таку форму реалізації зовнішньої мови, як зазначений уже територіальний варіант.

Літературні форми обох мов у ситуації білінгвізму займали вузьку сферу функціонування, але з вищим статусом, зокрема освіту, мистецтво, науку. Що ж до ділової сфери, то відповідну функціонально-стильову субстанцію важко сприйняти як компонент якоїсь національної культури – саме через невизначеність характеру її походження. Але те, що ті самі канцеляризми закріпились у мовному кодї протягом значного історичного періоду, не викликає сумніву і спричиняє надмірну їх перевагу під час мовного вибору – і функціонально-стильового, і національномовного.

Це є прикладом перетворення факторів ситуативних на установчі, коли національномовна належність одиниці, здається, вже не усвідомлюється. На рівні ж психіки деякою мірою мовна функція ідентифікації вже реалізується, проте це самовизначення не на користь внутрішньої (місцевої) мови, підлеглої ситуативним чинникам. Як було вже зазначено, це стосується саме канцеляризмів, тобто відбувається комплексна деформація у складі фраземи, коли структура може бути

від однієї мови (російської), а фонетична реалізація – від іншої (української). Такі форми-гібриди існують саме на ґрунті перетворення, як ми вже говорили, ситуативних факторів на кодовані установчі (типу *виключення із правил, відчит по плану, поставити задачі, знаходиться в командировці* тощо).

З наведених прикладів бачимо, що в діловому стилі існують деякою мірою спільні граматичні моделі в обох мовах – через вживання спільної лексики; при тому зведено до мінімуму використання іншомовних запозичень, які також є спільними лексично. Вживання останніх принципово ситуації не змінює у сенсі фразеологічної (синтаксичної) структури, але на морфологічному рівні підвладне мовним законам, тобто є оберегом норми (структурні форми типу *прогнозування ситуації, аналізована проблема* тощо).

Підсумуємо. Койне становить природний та органічний різновид мови, що має в основі не тільки зміксовані мовні страти, але й діалектні елементи, вік яких налічує до тисячі років. Літературна ж форма, як би ми того не бажали, є неорганічною, хоча також зміксована попервах. Але, зрештою, нічого страшного тут немає, бо жодна мова у світі функціонально широко не реалізується літературною формою. Своєрідний «дозвіл» терміна *койне* з боку мовознавців призвів би до такої бажаної ситуації, коли особа не соромилася б своєї української мови, усвідомлюючи, що це не «зіпсована» якась форма, а звичайна, відповідна до обставин історичного розвитку та екстралінгвістичних чинників мова.

1. Трубецкой Н. С. Избранные труды по филологии : [переводы] / Н. С. Трубецкой. – М., 1987. – 560 с.
2. Трубацев О. Н. Этногенез славян и индоевропейская проблема / О. Н. Трубацев // Этимология : [сб. ст.]. – М., 1992. – С. 12–27.
3. Брозович Д. Славянские стандартные языки и сравнительный метод / Д. Брозович // Вопросы языкознания. – М., 1967. – С. 3–33.
4. Демченко В. М. Органічна та неорганічна українська мова : [монографія] / В. М. Демченко. – Х. : Мрія, 2003. – 188 с.

ON THE MEANING OF THE TERM *KOINE* IN SOCIOLINGUISTICS

Volodymyr Demchenko

*Kherson Faculty of Management and Business
of Kyiv National University of Culture and Arts
vul. Lenina, 36, Kherson, 73000, Ukraine
d.vovchyk@gmail.com*

Based on the analysis of the situation of biculturalism and bilingualism the article considers an opportunity for introducing the term *koine* to the Ukrainian scholarly metalanguage. The article analyses the correlation of other terms, in particular *pidgin* and *territorial variant of the Russian language*, provides some illustrations to linguistic realization of these terms. The author suggests that *koine* is a natural and organic variety which changes not only language strata, but also dialectal elements.

Key words: biculturalism, bilingualism, pidgin, koine, national culture.

О ЗНАЧЕНИИ ТЕРМИНА *КОЙНЕ* В СОЦИОЛИНГВИСТИКЕ**Владимир Демченко**

*Херсонский факультет менеджмента и бизнеса
Киевского национального университета культуры и искусств
ул. Ленина, 36, г. Херсон, 73000, Украина
d.vovchuk@gmail.com*

На основе анализа ситуации бикультурности и билингвизма рассмотрены предпосылки для внедрения термина *койне* в украинский научный метаязык. Проанализировано соответствие других терминов, в частности *пиджин* и *территориальный вариант русского языка*, приведены некоторые иллюстрации относительно языковой реализации этих терминов. Высказано мнение, что *койне* представляет собой естественную и органичную разновидность, которая имеет не только изменяемые языковые страты, но и диалектные элементы.

Ключевые слова: бикультурность, билингвизм, пиджин, койне, национальная культура.

Стаття надійшла до редколегії 19.10.2011

Прийнята до друку 26.10.2011